

Načelo laičnosti u francuskome političkom sustavu

Hrvoje Špehar

Francuska iznimka ili francuska posebnost u odnosima između crkve i države, koja se vrlo slabo primjenjuje u drugim europskim zemljama, pokazala je brojne prednosti i nedostatke. Unatoč stanovitoj primjeni u razvoju zajedničkoga europskog modela odnosa prema crkvama, poglavito u institucijama Europske Unije, načelo laičnosti u francuskome političkom sustavu nije identično širokom definiranju drugih političkih sustava kao sekularnih ili političkih sustava u kojima su crkva i država razdvojene (što je samo negacija teokracije). Temeljne su odrednice francuske laičnosti inzistiranje na odvajanju političkoga i javnog života od utjecaja komunitarizama, odbacivanje koncepcije komunitarnih prava i "samoupravljanja" unutar religijskih zajednica te, istodobno, velika briga za kulturnu baštinu koja izvire iz katoličanstva.

Uspoređujući Francusku, Belgiju i Nizozemsku, belgijski profesor prava Rik Torfs ukazuje na to da je historijska pozadina svih triju zemalja vrlo slična, da su dijelile zajedničke političke institucije te da su se tijekom historijskog razvoja ustalile sličnosti, a potom i razlike u odnosima. Francusku ipak karakterizira jedinstven odnos između države i crkve. Prema Torfsovu mišljenju, odnosi između države i crkve u Francuskoj mijenjali su se u četiri ključna razdoblja. Obilježavaju ih događaji koje se može nazvati *ključnim prekretnicama*.

Prvo razdoblje počinje Francuskom revolucijom 1789, a poglavito Deklaracijom o pravima čovjeka i građanina od 26. ko-

lovoza 1789, koja jamči slobodu vjerovanja. U čl. 10. Deklaracije piše da "nitko ne smije biti uznemiravan zbog svojih stavova, pa tako i vjerskih, sve dotle dok njihovo izražavanje ne remeti javni red uspostavljen zakonom" (*Nul ne doit être inquiété pour ses opinions, mêmes religieuses, pourvu que leur manifestation ne trouble pas l'ordre public établi par la loi*). Jednako je važan Ustav od 3. listopada 1791. kojim je uspostavljena ustavna monarhija, a koji u čl. 3. jamči "svim ljudima slobodu govora, pisanja, tiskanja i objavljivanja njihovih mišljenja, a da spisi ne budu podvrgnuti bilo kakvoj cenzuri ili inspekciji prije objavljivanja, te obavljanje vjerskih obreda kojima su privrženi" (*La liberté à tout homme de parler, d'écrire, d'imprimer et publier ses pensées, sans que les écrits puissent être soumis à aucune censure ni inspection avant leur publication, et d'exercer le culte religieux auquel il est attaché*). Ključni događaji u tom razdoblju bili su nacionalizacija crkvenih dobara i uspostava državnog financiranja crkve dekretom od 2. studenoga 1789. Antiklerikalni trend počeo je u svibnju 1793. i proizveo je brojne sukobe s klerom i s papom.

Drugo razdoblje počinje konkordatom između Napoleona I. (1769-1821) i pape Pija VII. (1742-1823) koji je potpisan 15. srpnja 1801. Uz konkordat, francuska je vlada jednostrano proglasila 77 organskih članaka koji su civilnim vlastima jamčili dominantnu ulogu u državno-crkvenim odnosima. Odnos između Napoleona i pape Pija VII. doživio je dramatične trenutke 1804. kada je Napoleon tražio od pape da ga proglašiću carem, što je Pio

VII. odbio. Zbog toga 1806. nastaju veće napetosti u njihovim odnosima, pa Napoleon anektira papinsku državu, a papa Pio VII. ekskomunicira Napoleona. Potom Napoleon pritvara papu najprije u Savonu (Ligurijska), a potom u Fontainebleau. Pio VII. nije popustio, pa dok je bio u zatočeništvu nije imenovao nove biskupe u Francuskoj. Unatoč različitim previranjima, dvjema restauracijama (1814. i 1852) i dvjema republikama (1848. i 1875), konkordat između Napoleona i Pija VII. je preživio i ostao ključan dokument za odnose crkve i države u Francuskoj 19. stoljeću. U Alzasu i Lorraineu još vrijede njegove odredbe.

Treće razdoblje, prema Torfsu, počinje Zakonom o odvajanju crkve i države od 9. prosinca 1905, koji je uspostavio posve novu praksu u odnosima prema crkvama – potpunu neutralnost države. To je razdoblje zapravo počelo ranije: u posljednja dva desetljeća 19. stoljeća kada je zbog novih političkih okolnosti laicizirano školstvo. Istodobno se odvijala masovna, često nasilna, nacionalizacija imovine crkvenih redova (najčešće bolnica, velikih samostanskih posjeda i dr.). Tako se zakon iz 1905. prije može nazvati rezultatom, negoli ključnom prekretnicom u odnosima države i crkve. Također, Francuska je tek Ustavom Četvrte Republike 1946. službeno proglašena laičkom republikom. To je potvrdio i Ustav Pete Republike 1958. Riječ je, dakle, o višestrukim ključnim prekretnicama od 1882. do 1946/1958. s nizom različitih previranja za vrijeme Treće Republike.

Temeljne su odrednice francuske laičnosti inzistiranje na odvajanju političkoga i javnog života od utjecaja komunitarizama, odbacivanje konceptije komunitarnih prava i "samoupravljanja" unutar religijskih zajednica te, istodobno, velika briga za kulturnu baštinu koja izvire iz katoličanstva

Četvrto razdoblje Torfs definira gubljenjem antiklerikalnog naboja u vremenu nakon Drugoga svjetskog rata. To je ujedno i najspornija ključna prekretnica. Naime, premda se u Francuskoj osamdesetih godina vodila snažna polemika o laičkoj školi, premda su se održavali prosvjedi za i protiv laičke škole i privatnih škola i premda je rasprava o nošenju vela proizvela previranja na političkoj sceni, bitna praksa laičke republike u Francuskoj nije promijenjena. Nije učinjen nijedan ustupak na račun postojećeg zakona, a nisu ni uspostavljeni oblici kooperacije između crkve i države koje zakon nije poznavao. Jedino je politički dvojbena ostala uloga ondašnjeg ministra unutarnjih poslova, a sadašnjega predsjednika države Nicolasa Sarkozyja u broj 8 - prosinac 2011.

posredovanju u organiziranju islamskih zajednica u Francuskoj u jednu krovnu organizaciju na nacionalnoj razini. Ponekad se spominje i to da su rasprave o "otvorenoj" laičnosti naspram laicizma označile kraj jedne historijske epohe u kojoj su u društvenom sukobu bile "dvije" Francuske. Međutim, zasad se ne čini opravdanim da se to razdoblje jednoznačno označi kao ključna prekretnica u odnosima između države i crkve u Francuskoj. Prije bi se moglo govoriti o tendencijama koje će možda u budućnosti proizvesti stanovite promjene.

Ako se prihvatiti činjenica da je Zakon o odvajanju crkve i države od 9. prosinca 1905. još uvijek na snazi i da uvelike konfigurira francuski politički sustav i njegovu poziciju unutar Europe (kao iznimku), ključna pravna prekretnica u odnosima crkve i države ostaje upravo 1905. godina. U čl. 1. tog zakona piše: "Republika osigurava slobodu savjesti. Ona jamči slobodno prakticanje kultova uz navedene iznimke u interesu javnog reda" (*La République assure la liberté de conscience. Elle garantit le libre exercice des cultes sous les seules restrictions édictées ci-après dans l'intérêt de l'ordre public*). Nadalje, u čl. 2. piše da "republika ne priznaje, ne plaća i ne subvencionira nijedan kult" (*La République ne reconnaît, ne salarie ni ne subventionne aucun culte*).

Valja se suglasiti s nizom autora o tome da prva dva članka zakona rezultiraju vjerskom neutralnošću države. Premda ne ignorira postojanje crkava i drugih vjerskih zajednica, država ih odbija javno priznati i podržavati. Stoga je religija privatna stvar francuskih građana. Laičnost republike može biti shvaćena dvojako. Ona se, prvo, može odrediti negativno, to jest kao odbijanje da se stane na stranu neke od crkava ili da se neke od njih financiraju. Ona se, drugo, može odrediti i pozitivno, kao načelo neovisne javne sfere koja omogućava jednak tretman svih. No iz načela odvojenosti crkve i države mogu proizaći dva problema. Država, ponajprije, ne mora uvijek reagirati kao da je riječ o privatnoj stvari pojedinaca, pri čemu se neke vjerske aktivnosti mogu smatrati važnijima od drugih. Drugi problem proizlazi iz činjenice da se vjerske zajednice mogu smatrati subjektima u određenim slučajevima. Upravo zbog toga Torfs smatra da je francuska laičnost izgubila ideološku oštrinu kakvu je imala u vrijeme donošenja zakona. Tome u prilog ide postojanje različitih sofisticiranih "mreža" koje su izgradile vjerske i javne vlasti.

Ako se smatra da religija ne može ostati privatna stvar pojedinca zbog svoje društvene dimenzije, religijski društveni angažman može se sagledati na najmanje dva načina. Prvi čini utjecaj religije na ponašanje pojedinaca u društvu, a drugi to što religija stvara različite oblike zajednica koje participiraju u obredima, prenose svoju vjeru, stvaraju institucije, pa ih civilne vlasti ne mogu jednostavno ignorirati. Stoga kontakti između crkvenih mreža i javnih vlasti mogu biti podijeljeni u četiri kategorije:

(1) određene vjerske službenike – one koji rade u zatvorima, bolnicama ili privatnim školama – plaća država, ako su škole ušle u ugovorni odnos s državom po zakonu iz 1959;

(2) država može jamčiti određeni iznos za izgradnju novih crkava i prostora za bogoslužje;

(3) religijska udruženja, uključujući i crkve, izrazito su favorizirana u poreznom sustavu (primjerice, poslodavci i drugi porezni obveznici mogu biti oslobođeni plaćanja poreza do određene

nog iznosa ako doniraju određeni iznos za rad neke organizacije koja služi javnom dobru);

(4) država je vlasnik katoličkih mjesta za bogoslužje koja su izgrađena do 1905, što rezultira time da država financira očuvanje, restauraciju i održavanje brojnih katoličkih katedrala.

Posebno je važna četvrta kategorija koja se odnosi na održavanje crkvenih objekata koji su izgrađeni do 1905. Naime, može se činiti kako je zakonom 1905. nanesena velika šteta Katoličkoj crkvi time što su joj oduzete katedrale, samostani i crkve kao vjekovna katolička baština u Francuskoj. S druge strane, država na taj način izravno financira brojne prostore za katoličko bogoslužje, što možda ne bi činila kada bi ta dobra pripadala Katoličkoj crkvi. Budući da zakon dijeli kultno od kulturnoga (*culturelle, culturelle*), jasna je namjera zakonodavca da zaštiti velik dio katoličke baštine koju smatra i nacionalnom baštinom.

Izabrana literatura

Baubérot, J. (2004) *Laïcité 1905-2005, entre passion et raison*. Pariz: Éditions du Seuil.

Bedouelle, G., Costa, J. P. (1998). *Les laïcités à la française*. Pariz: Presses Universitaires de France.

Larkin, M. (2004). *L'Église et l'État en France. 1905: La crise de la Séparation*. Toulouse: Éditions Privat.

Langlois, C. (1988). L'Inqualifiable et l'inévitable. La déchristianisation révolutionnaire. *Archives des sciences sociales des religions*. (66) 1:25-42.

Peña-Ruiz, H. (2004). *Što je laičnost?* Zagreb: Politička kultura.

Peña-Ruiz, H. (2005). Lecture de la loi de séparation du 9 décembre 1905 à la lumière de l'actualité. *Matériaux pour l'histoire de notre temps*. 78:54-60.

Pion, É. (1991). *L'avenir laïque*. Pariz: Éditions Denoël.

Rambaud, Th. (2004). *Le principe de séparation des cultes et de l'État en droit public comparé. Analyse comparative des régimes français et allemand*. Paris: Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence.

Terral, H. (2007). Laïcité religieuse, antireligieuse, a-religieuse: L'évolution de l'école française entre 1880 et 1918. *Social Compass*. (54) 2:255-265.

Torfs, R. (1996). Church and State in France, Belgium, and the Netherlands: Unexpected Similarities and Hidden Differences. *Brigham Young University Law Review*. 4:945-973.

Vaucelles, L. de (1992). Laïcité en débat. *Archives des sciences sociales des religions*. (78) 1:179-190. ■